

Novšie trendy empirického výskumu v psychológii náboženstva

Michal Stržženec

Ideologický tlak počas minulých desaťročí spôsobil, že naša širšia odborná verejnosť je málo oboznámená s už vyše storočnou vednou disciplínou – psychológiou náboženstva (autormi novších základných prác sú napr. H. J. Fraas,¹ D. M. Wulff,² E. Schmitz³). Niektoré naše príspevky v posledných rokoch priniesli aspoň základné informácie o tejto disciplíne.⁴ Prehľadovú štúdiu publikoval tiež J. Křivohlavý⁵ a užšie zameranú prácu O. Kolaříková.⁶ Na tomto mieste chceme naznačiť zameranie súčasného empirického výskumu v zahraničí, týkajúceho sa najmä religiozity človeka (na ilustráciu uvedieme aj niektoré konkrétne výskumy).

Najprv však naše predbežné vymedzenie psychológie náboženstva. Je to vedná disciplína v rámci aplikovaných psychologických vied, ktorá skúma psychologické zákonitosti správania a prežívania ľudí, ktorí veria v existenciu a vplyvy božstva alebo iných nadprirodzených síl. Nevyjadruje sa o oprávnenosti náboženstva, nepoužíva transcendentné faktory pri vysvetľovaní získaných údajov, avšak nemôže podať ani úplne vyčerpávajúce vysvetlenie náboženských javov. Zásadnou metodologickou otázkou tejto disciplíny je vytvorenie, resp. používanie presných a spoľahlivých prostriedkov na hodnotenie individuálnej religiozity. Religiozitou rozumieme osobný a kladný vzťah človeka k náboženstvu (Bohu), zahrňujúci najmä rôzne formy myslenia (náboženské presvedčenie), prežívania (náboženské city) a konania (kult, aktivita v náboženských spoločenstvách). Religiozita sa skúma rovnakými metódami ako iné psychologické javy, avšak tieto metódy nemôžu objasniť jej transcendentné smerovanie. Dnes u väčšiny autorov prevláda multidimenzionálne chápanie religiozity.

-
- 1 H. J. Fraas, *Die Religiosität des Menschen. Ein Grundriss der Religionspsychologie*, Göttingen: Vandenhoeck u. Ruprecht 1990, 336 s.
  - 2 D. M. Wulff, *Psychology of Religion*, New York: Wiley 1991, 640 s.
  - 3 E. Schmitz (Hrsg.), *Religionspsychologie*, Göttingen: Hogrefe 1992, 191 s.
  - 4 M. Stržženec, „K súčasnej psychológii náboženstva“, *Čs. psychologie* 36, 1992, 23-32; M. Stržženec, *Psychológia náboženstva. Encyklopedické heslá*, Bratislava: Ústav experimentálnej psychológie SAV 1994, 57 s.
  - 5 J. Křivohlavý, „Psychologie náboženství“, *Čs. psychologie* 36, 1992, 33-40.
  - 6 O. Kolaříková, „Náboženskosť T. G. Masaryka z aspektu psychologie“, *Religio* 2, 1994, 119-130.

Ako uvádza klasik psychológie náboženstva A. Vergote,⁷ náboženstvo je špecifický kultúrny jav, pozostávajúci z reči, citov, správania a znakov, ktoré sa vzťahujú na nadprirodzené Bytie. Ako symbolický systém vytvára motivácie, dispozície a náboženskú skúsenosť. Prežívané náboženstvo ako pozorovateľná skutočnosť je veľmi komplexný jav. Do predmetu psychológie náboženstva treba zahrnúť nielen náboženské správanie, ale i nevieru alebo ateizmus. U neveriaceho človeka záporná odpoveď na výzvu, ktorú mu kladie náboženstvo, môže mať intelektové i psychologické dôvody. Autor kladie dôraz na dynamiku procesov riešenia konfliktov medzi vierou a nevierou.

I.

H. N. Malony rozšíril nasledujúce oblasti výskumu v psychológii náboženstva:⁸

a) Psychodynamika náboženstva – po období Freudovej psychoanalýzy nastupujú autori, ktorí majú menej predsudkov voči náboženstvu a skúmajú náboženskú skúsenosť. Dávajú sa do vzťahu určité osobnostné typy s rôznymi náboženskými denomináciami. Zistilo sa napr., že pri pozitívnejšom sebahodnotení sa viac vníma Boh ako láska.

b) Náboženský vývin – skúmanie sa zameriava na dve otázky: v akom vzťahu je náboženstvo k vývinovým potrebám človeka od detstva do staroby; ako sa obsah náboženského presvedčenia mení v priebehu života. Podľa D. Elkinda (1970) náboženstvo môže uspokojiť kognitívne potreby dieťaťa a to tým, že poskytuje prítomnosť Boha, autoritu v Písme, skúsenosť v možnosti a zmysel prostredníctvom prozreteľnosti. Najnovšie niektorí autori do modelu osobnosti zahrňujú aj hlboko zakorenenu potrebu náboženstva. Ak sa táto neuspokojí, osobnosť je okyptená alebo neprímerane rozvinutá. Náboženstvo teda uspokojuje vrodenný a inštinktívny pud človeka.

Ďalej sa skúmali zmeny v náboženskom presvedčení, pričom R. Goldman (1964) zistil u anglických detí prechod od konkrétneho k symbolickému chápaniu náboženských ídef. S. S. Feldman (1979) u vysokoškolákov zistil trend smerom k liberalizácii a sekularizácii. J. W. Fowler (1981) navrhol teóriu vývinu viery (v zmysle Kohlbergovej teórie morálneho vývinu), zahrňujúcu vzťah kognitívnych štruktúr, vrodenej potreby zmyslu a interpretácie náboženských symbolov. Podľa autorovho mnohostupňového modelu dozrievanie zahrňuje zvyšujúcu sa toleranciu pre presvedčenie iných a snahu symbolicky interpretovať náboženské symboly.

7 A. Vergote, „Religion und Psychologie“, in: E. Schmitz (Hrsg.), o.c.

8 H. N. Malony, „Psychology of Religion“, in: D. G. Benner (ed.), *Baker Encyclopedia of Psychology*, Brand Rapids: Baker Books House 1990, 938-942.

c) Náboženské zážitky – táto problematika sa dostala do popredia v súvislosti so zvyšujúcim sa záujmom o zmenené stavy vedomia a transpersónalnu psychológiu. W. H. Clark (1968) sa zaoberal s mystickými dimenziami náboženských zážitkov a ukázal, že moderná, pragmaticky, technicky a racionalisticky zameraná spoločnosť bojuje proti náboženským zážitkom, ktoré však sú podľa autora základným ľudským sklonom. Obhajuje preto použitie meditácie ba aj psychedelických drog na navodenie zážitkov. R. W. Hood skúmal vzťah intenzívnych náboženských zážitkov k typu náboženskej denominácie, sile Ja, prirodzeným zážitkom a duševnému zdraviu. Nielen v minulosti, aj dnes pretrváva záujem o obrátenia (konverzie), a to v súvislosti s kresťanstvom i novými náboženskými hnutiami v USA.

d) Náboženská orientácia – bola hlavnou témou výskumov v posledných 15 rokoch. Vychádzajúc z G. W. Allportovho vysvetľovania vzťahu medzi religiozitou a predsudkami, dávala sa do vzťahu vonkajšková a zvnútornená orientácia religiozity.

V roku 1967 G. W. Allport a J. M. Ross publikovali škálu ROS (Religious Orientation Scale), zahŕňujúcu dve dimenzie: extrinsic (vonkajšková) a intrinsic (zvnútornená) náboženská orientácia. Pri prvej sa náboženstvo chápe ako prostriedok na dosiahnutie iných cieľov (uzdravenie, úspech) a pri druhej náboženstvo predstavuje cieľ (hlboké spojenie s náboženskými hodnotami). Ďalší autori rozlíšili dve vonkajškové orientácie: osobnú a sociálnu. C. D. Batson a W. L. Ventis v roku 1982 zaviedli ďalšiu dimenziu – hľadanie (zameranie na existenciálne otázky v ich celej zložitosti). Upresnili tiež charakteristiku zvnútornenej orientácie tým, že je otvorená pre náboženské zážitky a že pri vonkajškovej orientácii sa prejavuje tendencia uzatvárať sa pred takýmito zážitkami.

G. W. Allport a I. M. Ross rozlíšili štyri náboženské orientácie: vonkajškovú, zvnútornenú, nerozlišujúcu pronáboženskú (nekritický súhlas so všetkými náboženskými ideami) a nerozlišujúcu protináboženskú orientáciu (odmietanie každého náboženského učenia).

Používanie zahraničných škál na zisťovanie religiozity je spojené s otázkou odlišného sociokultúrneho kontextu. Napr. v uvedenej škále ROS sa vychádza z predpokladu (platného v USA), že cirkev ako sociálna inštitúcia hrá dôležitú úlohu v každodenných činnostiach jednotlivca. V našich podmienkach tento predpoklad neplatí (aspoň nie všeobecne) a preto treba dotazníky a škály adaptovať na tunajšie podmienky. Príkladom takejto adaptácie v zahraničí je SROS (Swedish Orientation Scale), do ktorej M. Hovemyr⁹ zahrnula len časť pôvodných položiek z ROS a doplnila škálu

---

9 M. Hovemyr, „A Swedish religious orientation scale“, *Reports from the Department of Psychology*, Stockholm University, Number 787, October 1994.

ďalšími položkami, najmä relevantnými pre švédske podmienky. Nemeckú verziu IES (Intrinsic/Extrinsic Scale – autorom je J. R. Feagin – 1964) pripravili a overili Ch. Zwingmann a kol.¹⁰

e) Náboženské dimenzie – výskum tu vedie k vytváraniu taxonómii odlišností religióznych osôb. Rozdiely sa prejavujú v presvedčení (fundamentalistické, konzervatívne, liberálne), v náboženských poznatkoch, v dôležitosti náboženstva, v otvorenosti voči pochybnostiam a v participácii. Niektorí autori na základe výskumu u belochov vyčlenili nasledujúce dimenzie: presvedčenie, praktikovanie zbožnosti, návštevnosť kostola, aktivita v cirkvi, finančná podpora, náboženské poznatky, posudzovaná dôležitosť náboženstva, vonkajšková či zvnútornená orientácia, postoj voči zúfalstvu. Teraz sa overuje platnosť týchto poznatkov aj u iných rás a etnických skupín.

f) Náboženstvo psychológov – predošlé výskumy ukazovali, že psychológovia sú najmenej religiózni zo všetkých vedcov, avšak v poslednom čase sa zvyšuje počet aktívne religióznych psychológov. H. N. Malony tvrdí, že len religiózny psychológ vie primerane klásť otázky v psychologickom výskume náboženstva.

II.

Z pestrej palety súčasných výskumných tém v psychológii náboženstva, (akými sú napr. vzťahy religiozity a duševného zdravia, zvládania záťaže, kriminality) uvedieme niektoré príklady, týkajúce sa najmä osobnostných aspektov religiozity.

Vzťah medzi religiozitou a špecifickými osobnostnými charakteristikami je veľmi zložitý. Doteraz nedošlo v tejto oblasti k syntéze izolovaných poznatkov. Náboženstvo obvykle má integračnú a usmerňujúcu funkciu v osobnosti veriaceho človeka. Osobnosťou sa rozumie integrita vnútorných predpokladov a vonkajších vplyvov dotváraná vlastným ja.

Len nedávno sa začali skúmať zdroje náboženských potrieb osobnosti. Dôkazom potreby náboženstva sú túžby po náboženskej skúsenosti, ktoré sa zisťujú ako prítomné v rôznych kultúrach. Vymedzujú sa štyri kategórie zdrojov náboženských potrieb osobnosti¹¹:

1. vrodené alebo inštinktívne (tento názor zastáva len málo súčasných psychológov);

10 Ch. Zwingmann – G. Hellmeister – R. Ochsmann, „Intrinsische und extrinsische religiöse Orientierung: Fragebogenskalen zum Einsatz in der empirischreligionspsychologischen Forschung“, *Beiträge zur Sozialpsychologie*, Mainz 1993, Heft 1, 17 s.

11 D. G. Benner (ed.), *Baker Encyclopedia of Psychology*, Grand Rapids: Baker Book House 1990.

2. výsledok vývinu osobnosti (podľa Freuda ide o projekciu psychických procesov do vonkajšieho sveta a vývin súvisí s vyriešením oidipovského komplexu; podľa Eriksona náboženstvo sa vyvinulo z potreby ľudí nájsť istotu a útechu v obdobiach regresie na včasnejšie štádium vývinu);

3. výsledok morálneho vývinu (L. Kohlberg) – potreby sú založené na morálnom vývine človeka; prvým štádiom vývinu je orientácia na poslušnosť a trest, šiestym – orientácia na etické princípy, najvyššie hodnoty ľudského života, pričom len veľmi málo ľudí dosiahne toto štádium);

4. existenciálne javy (snaha človeka po zmysle, po stretnutí s konečným alebo konečnosťou vedie k náboženským potrebám; podľa V. Frankla človek chce nájsť zmysel v zdanlivo nezmyselnej existencii);

5. medzosobné javy (potreba vzťahu k niekomu Inému – M. Buber).

Náboženstvo uspokojuje viaceré potreby, resp. uznávané hodnoty človeka. V zmysle hierarchickej teórie ľudských potrieb (A. H. Maslow) náboženstvo prináša isté sociálne programy, uspokojujúce nižšie potreby, ďalej členstvom v skupine umožňuje prejavy lásky, ocenenia, prispieva k seba-realizácii (zmysel života, súbor hodnôt). Väčšina náboženstiev poskytuje možnosť transcencie, duchovného hľadania, presahujúceho jednotlivého človeka.

Stupeň skutočného začlenenia náboženských hodnôt do motivačnej štruktúry jednotlivcov býva však rôzny a závisí od veľa činiteľov. Ak religiozita je centrálnou hodnotou, hlboko prežívanou, autentickou – vtedy určuje smerovanie života jednotlivca. Ak zaujíma periférne miesto, prežíva sa plytko alebo vôbec nie, je málo autentická, vtedy duševný život človeka prebieha pomimo obsahov, podávaných náboženstvom. Viacerí autori vidia v náboženských hodnotách faktor, ktorý integruje konanie človeka.

Osobnostné charakteristiky študentov chodiacich do kostola v Anglicku (katolícka, anglikánska a slobodná protestantská episkopálna cirkev) skúmali L. J. Francis a P. R. Pearson¹² pomocou Eysenckovho osobnostného dotazníka. Zistilo sa, že študenti chodiaci do kostola nie sú ani viac ani menej neurotickí, extrovertovaní, psychotickí ako sú študenti vo všeobecnosti. Na vzťah medzi náboženskými postojmi a náboženskou praxou vplyvajú však aj sociálne faktory. Zatiaľ čo pozitívnejší postoj k náboženstvu je u nižších sociálnych tried, u vyšších sociálnych tried sa zisťuje vyššia návštevnosť kostola. Výsledky výskumu vyše uvedených autorov ukázali, že podstata religiozity je multidimenzionálna a niet jednoduchého vzťahu medzi náboženskými postojmi a verejným praktikovaním náboženstva. U študentov mužov chodiacich do kostola sa zistil charakteristicky žensky osobnostný profil (väčšia introverzia, citlivosť).

12 L. Y. Francis – P. R. Pearson, „The personality characteristics of student churchgoers“, *Person. indiv. diff.* 15, 1993, 378-380.

Výsledky potvrdili oprávnenosť zaradenia náboženských postojov do dimenzionálneho modelu osobnosti. Ak však za mieru religiozity vezmeme správanie, zistíme, že verejná návšteva bohoslužieb má odlišné umiestnenie v modeli ako prereligiózne postoje. Zatiaľ čo Eysenckova teória neuvažuje o pohlavných rozdieloch pri lokalizácii náboženských postojov v modeli, Francisov výskum ukázal, že študenti-návštevníci kostola sú na rozdiel od mužov vo všeobecnosti viac introvertovaní, zatiaľ čo u študentiek to neplatí. Ženské znaky osobnosti u mužov sú relevantnejšie pre predpovedanie verejných a inštitucionálnych aspektov religiozity než osobné a postojové aspekty. Zatiaľ čo extravézia a psychotizmus fungujú trochu odlišne vo vzťahu k náboženským postojom a verejnému náboženskému správaniu, neurotizmus funguje rovnako vo vzťahu k postojom i správaniu. Je zrejmé, že neurotizmus a religiozita sú nekorelujúce faktory. Neplatí teória, že náboženstvo alebo je vyjadrením nestability alebo naopak napomáha stabilitu.

Postoj k náboženstvu skúmali v poslednom čase F. L. Deusinger a I. M. Deusinger,¹³ pričom vychádzali z multidimenzionálneho systému religióznych postojov. Na rôznych skupinách osôb validizovali metodiku, umožňujúcu zachytiť mnohovrstvový jav, akým je religiózna orientácia.

Overovanie viacdimenzionálneho dotazníka o postoji k smrti a zomieraníu u katolíkov i evanjelikov¹⁴ poukázalo na jestvovanie päť nezávislých dimenzií tohto postoja (strach pred vlastnou smrťou, strach pred smrťou iných osôb a pred mŕtvými, akceptovanie umierania a smrti vo vzťahu k vlastnej osobe i blízkym osobám, strach pred vlastným zomieraním, strach pred stratou blízkych ľudí následkom smrti). Zistila sa kladná korelácia medzi zvnútornenou náboženskou orientáciou a akceptovaním zomierania a smrti.

Podobne R. Ochsmann a kol.¹⁵ zistil, že nízkoreligiózni ľudia v dôsledku zaoberania sa so smrťou aj zomieraním mali sklon k zoslabeniu svojej dávnejšej viery a k zosilneniu hedonistických sklonov. Vysokoreligiózni posudzovali nemorálne správanie negatívnejšie.

G. Hellmeister a R. Ochsmann¹⁶ validizovali koncepciu C. D. Batsona o troch dimenziách náboženskej orientácie (cieľ, prostriedky, hľadanie), a to pomocou viacerých škál religiozity (externá, interná, interakčná, zvnútorne-

13 F. L. Deusinger – I. M. Deusinger, „Einstellungen zur Religion als Aspekte 'religiöser Orientierung'“, in: 39. Kongress DgPs. Abstracts I, Hamburg 1994, 117.

14 D. Frank et al., „Die Beschäftigung mit Tod und Sterben und ihr Bezug zu Glaubensinhalten und religiöser Orientierung“, in: 39. Kongress DgPs. Abstracts I, Hamburg 1994, 177.

15 R. Ochsmann et al., „Der Einfluss der Religiosität auf die Konsequenzen der Beschäftigung mit Tod und Sterben“, in: 39. Kongress DgPs. Abstracts II, Hamburg 1994, 509.

16 G. Hellmeister – R. Ochsmann, „Die religiösen Orientierungen „end“, „means“ und „quest“: Eine Studie zur Validierung des Ansatzes von Batson“, in: 39. Kongress DgPs. Abstracts I, Hamburg 1994, 268.

ná, vonkajšková, ortodoxná) u študentov teológie i iných študijných odborov. Zistili kladnú koreláciu dimenzie „hľadanie“ s inými mierami religiozity.

Pokiaľ ide o náboženskú orientáciu a obsah viery,¹⁷ v poslednom čase sa kritizuje koncepcia rozlišovania len vonkajškovej a zvnútornej religiozity. Zisťuje sa, že vonkajšková obsahuje dve dimenzie: sociálny a osobný úžitok. Výskum u katolíkov a evanjelikov ukázal, že vysoká zvnútornená ako i vonkajšková osobná orientácie súvisí s obsahom viery. Čiže vyznávanie viery zrejme len u týchto ľudí má účinok na ich správanie.

Skúmanie náboženského vývinu u vysokoškolských vedcov v Brazílii (z oblasti fyziky, zoológie a histórie) pomocou hĺbkového interview uskutočnil J. G. De Paiva.¹⁸ Bolo zamerané na osobnú históriu, vysokoškolské vzdelávanie, postoj voči vede, objektívne a osobné vzťahy medzi náboženstvom a vedou, situáciu v ústave v tomto smere, osobný postoj voči posledným veciam ako i výchove detí. Vychádzalo z predpokladu možného konfliktu medzi vedou a vierou. Celkove psychologické sledovanie ich náboženskej dráhy ukázalo, že vo všeobecnosti pochádzali z náboženského, najmä kresťanského prostredia. V dospievaní prežili krízu medzi cirkvou a novými vedeckými informáciami, alebo medzi cirkvou a sociálnym angažovaním, medzi rečami a skutkami cirkvi. V dôsledku toho došlo k novej forme religiozity, necirkevnej, častejšie vo forme mystickej jednoty s ľudstvom, prírodou a univerzom. Konečným dôsledkom je dekatolizácia, dechristianizácia, ale nie striktná sekularizácia. Väčšina vedcov však chce dať svojim deťom určitý druh náboženskej výchovy.

Na realizáciu výskumu predstáv o Bohu skonštruoval K. Petersen¹⁹ dva dotazníky. Prvý (FGV) sa týkal predstáv o Bohu a citových vzťahov s ním. Z 81 položiek pomocou faktorovej analýzy vytvoril škály o význame Boha (mystická predstava, ochrana a poriadok, vzdialený a abstraktný, tvorca a zmysel), správaní Boha (podporné, vládnuco-trestajúce, pasívne), citov Boha (príklon, odmietanie). Z uvedených škál sa odvodili predstavy o Bohu (emocionálny, aktívny ochránca, tvorivá sila, trestajúci sudca, skrytý Boh, mystická predstava). Ďalej to bola škála citov voči Bohu (istota-blízkosť, odmietavé city, obava-vina). Druhý dotazník (FBG) bol zameraný na vzťah k Bohu. Obsahoval 64 položiek, prevzatých najmä z dotazníka o medzi-

17 Ch. Zwingman et al., „Religiöse Orientierung und Glaubensinhalte“, in: *Kongress DgfPs. Abstracts II.*, Hamburg 1994, 822.

18 J. G. De Paiva, „Religions itineraries of academicians: A psychological discussion“, *Paper at 5th Symposium for the Psychology of Religion*, Leuven 1991, 27 pp.

19 K. Petersen, *Persönliche Gottesvorstellungen*, Ammersbek bei Hamburg: Verlag an der Lottbek 1993, 263 s.

ľudských vzťahoch. Išlo o škály: „Materializmus“, „Vedenie“, „Nevedenie“, „Hodnotenie a trestanie“, „Nehodnotiace prijatie“, „Vcítiače pochopenie“, „Pocíťovaná blízkosť“, „Starostlivosť“, „Prosociálne účinky“. Oba dotazníky mali značnú validitu a reliabilitu.

Pri výskume 254 osôb (štyri rôzne vierovyznania a skupina bez vyznania) ďalej autor získal sociodemografické údaje a údaje o vzťahu k rodičom a použil tiež škálu emocionality z Freiburského dotazníka osobnosti, škálu sebahodnotenia (FSSW) z Frankfurtských škál o pojme seba (FSKN), tri škály psychického zdravia (SPG) a Hamburskú škálu osamelosti (UCLA-LS).

Výskum ukázal, že predstavy o Bohu nie sú projekciou charakteristík vlastných rodičov a tiež že nesúvisia s hodnotením správania rodičov. Významná súvislosť sa ukázala medzi predstavami o Bohu a predstavami o jeho náklonnosti k ľuďom. U mužov zážitok strachu a viny voči Bohu úzko súvisí s takmer všetkými dimenziami predstáv o Bohu, avšak slabá súvislosť je so psychickým zdravím. Naproti tomu ženy prežívajú strach a vinu najmä voči súdiacemu a trestajúcemu Bohu, čo môže byť aj nepriaznivé pre psychické zdravie. Variácia predstáv o Bohu v rámci jedného náboženského vyznania prevyšuje variáciu medzi rôznymi vyznaniami. Rozdiel medzi moslimami a kresťanmi bol menší ako sa očakávalo. Moslimovia prežívali relatívne viac strach a vinu voči Bohu a tiež mali častejšie predstavy o kontrolujúcom a trestajúcom Bohu.

III.

Záverom uvedieme oblasti výskumu v psychológii náboženstva, ktoré považuje B. Hunsberger²⁰ za najslubnejšie:

a) atribučnú teóriu – ako integračný teoretický rámec, umožňujúci skúmať zdroje náboženských atribúcií, ich úlohu pri zvládaní životných situácií, atribučné tendencie u kňazov, pokiaľ ide o výsledky ich činnosti;

b) autoritárstvo a jeho vzťah k religiozite (najmä z hľadiska viny tohto vzťahu v procese socializácie, možnosti jeho zmeny ako aj dôsledkov pre predsudky a agresiu). Zisťuje sa, že autoritárstvo môže súvisieť s atribučnými štýlmi a fundamentalistickou náboženskou orientáciou;

c) sociálnu kogníciu – ide najmä o vplyv náboženstva na integračnú komplexnosť myslenia (jeho existenciálne obsahy), zmeny procesov myslenia v čase pri zmene náboženskej orientácie;

20 B. Hunsberger, „Empirical work in the psychology of religion“, *Canadian psychology* 32, 1991, 497-507.

d) fundamentalizmus a jeho vzťah s jednoduchosťou, uzavretosťou myslenia, snahou nanútiť vlastné presvedčenie iným ľuďom (treba však rozlišovať obsah presvedčenia a kognitívny štýl, v ktorom sa presvedčenie udržiava).

Okrem vyšeuvedených, špecificky psychologických otázok považujeme najmä v našich podmienkach za užitočné rozvinúť širšiu interdisciplinárnu diskusiu, ktorá by upresnila miesto psychológie náboženstva v rámci religionistiky, resp. interakcie s filozofiou náboženstva, sociológiou náboženstva a pod.

SUMMARY

Recent Trends of the Empirical Research in the Psychology of Religion

Psychology of religion, as an applied psychological specialization, studies psychological rules of behavior and experience of people who believe in the existence and influence of God or other supernatural powers. Religiosity is studied by means of the same methods as other psychological phenomena, but they cannot reveal its transcendental direction.

The article deals with the main areas of contemporary psychological research of religion. It focuses on psychodynamics of religion, religious development, conversion, religious orientation (internal, external, searching), religious dimensions, personality aspects of religiosity (sources of religious needs, images of God), coping with demanding situations and religiosity (e.g. fear of death), religiosity and criminality, etc. New methods of empirical research are considered from the point of view of their possible applications in our conditions.

Ústav experimentálnej psychológie SAV
Dúbravská cesta 9
813 64 Bratislava, SR

MICHAL STRÁŽENEČ